

ZINĀTNE, SABIEDRĪBA UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE

Rīga 2011. gada 24.-27. oktobris

PLENĀRSĒŽU MATERIĀLI

ZINĀTNE, SABIEDRĪBA UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE, PLZK plenārsēžu materiāli



PLZK | APVIENOTAIS
PASAULES LATVIEŠU
ZINĀTNIEKU 3. KONGRESS
LETONIKA | UN LETONIKAS 4. KONGRESS

Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte

Rīga 2011. gada 24.–27. oktobris

Plenārsēžu materiāli

Latvijas Zinātņu akadēmija
Rīga, 2012

Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. un Letonikas 4. kongress "Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte". Rīga 2011. gada 24.–27. oktobris. Plenārsēžu materiāli. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2012. 496 lpp.: il.

Izdevumā iekļauti Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku 3. un Letonikas 4. kongresa "Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte" ietvaros noritējušo plenārsēžu materiāli, sekciju un diskusiju klubu kopsavilkumi, Valsts pētījumu programmu darbības pārskati, kā arī fotogrāfijas no kongresa norises



Kongresa materiāli sagatavoti un publicēti Valsts pētījumu programmas "Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)" ietvaros Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrā prof. Tālava Jundža vadībā

Kongresa krājuma starptautiskā redakolēģija:

PhD Vaira Viķe-Freiberga (*redkolēģijas priekšsēdētāja*)

Filol. zin. kand. Aleksejs Andronovs (*Krievija*)

Dr. habil. phys. Mārcis Auziņš

PhD Dainis Draviņš (*Zviedrija*)

Dr. habil. phys. Juris Ekmanis

Dr. habil. philol. Ilga Jansone

Dr. iur., Dr. habil. sc. pol. Tālavs Jundzis

PhD Andris Padegs (*ASV*)

Dr. habil. sc. ing. Leonīds Ribickis

Literārā redaktore: Ināra Stašulāne

Maketētāja: Margarita Stoka

Vāka mākslinieks: Egils Neihofers

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta

Iespiests SIA "Apgāds Mantojums"

© LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2012

© Rakstu autori, 2012

© Fotogrāfiju autori, 2012

ISBN 978-9934-8114-7-0

*Egils Levits*LATVIEŠU NĀCIJA, LATVIJAS TAUTA,
LATVIJAS VALSTS

Ziņojuma tēzes

Saturs

- I. *Sabiedrība un valsts (1.–8.§)*
- II. *Etniska kopiena kā etnosocioloģiska vienība (9.–13.§)*
- III. *Nacionāla kopiena kā politiska vienība (14.–24.§)*
- IV. *Nacionāla grupa, tauta, nācija kā valststiesiski jēdzieni (25.–31.§)*
- V. *Nācija un nacionāla valsts (32.–56.§)*
- VI. *Divi nācijas vēsturiskie izveidošanās modeļi (57.–69.§)*
- VII. *Latviešu nācija (70.–74.§)*
- VIII. *Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionāla valsts (75.–79.§)*
- IX. *Latviešu nācija un Latvijas tauta (80.–88.§)*
- X. *Latvijas tauta un Latvijas pilsonība (89.–101.§)*
- XI. *Latviešu nācija kā iekļaujoša valstsnācija (102.–115.§)*

I. Sabiedrība un valsts

I. Nacionālā valsts ir valsts modelis, kas izveidojies **Eiropā** 18. un 19. gadsimtā, absolūtisma valsts iekārtai pamazām demokratizējoties. Mūsdienā demokrātiskā valsts centrā atrodas **tauta** (*demos*), tā ir valsts “nesēja” valststiesiskā izpratnē. Valsts ir instruments, lai nodrošinātu tautas ārējo un iekšējo drošību, mieru un kārtību, indivīda brīvību, veicinātu tautas materiālo un nemateriālo (kultūra, izglītība, veselība u.tml.) labklājību, nodrošinātu zināmu sociālu izlīdzinājumu.

Demokrātiskā valstī tauta pastāv **pilsoniskas sabiedrības** formā, kuru raksturo tās locekļu aktīva līdzdalība publisko jautājumu diskusijā un lemšanā. Demokrātiskai valsts iekārtai formāli un materiāli jānodrošina sabiedrības locekļiem šīs līdzdalības tiesības un iespējas. Tādēļ sabiedrības un valsts savstarpējās pozīcijas atrodas modernas valsts izpratnes centrā.

2. Tauta kā pilsoniska sabiedrība veido savu (nacionālu) valsti. Valsts ir īpašā veidā politiski un tiesiski organizēta tauta, tā ir demokrātijas tiesiski politiskais ietvars. Pilsoniskā sabiedrībā sabiedrība ir primāra, bet valsts ir atvasināta un kalpo sabiedrības vajadzībām.

Pamatā tātad ir sabiedrība, bet valsts ir specifisks sabiedrības veidojums. Sabiedrības un valsts substrāts ir viens un tas pats — abos gadījumos tā ir tā pati tauta –, taču politiskā un tiesiskā kontekstā valsts un sabiedrība ir uzskatāmas par divām dažādām vienībām, kuras atrodas noteiktās attiecībās viena ar otru (citādi tas ir feodālā vai totalitārā sabiedrībā).

3. Sabiedrība un valsts darbojas katra pēc saviem pamatprincipiem, taču tie ir sasaistīti noteiktā kopējā sistēmā, kuru var apzīmēt par **sabiedrisko iekārtu**. Demokrātiskā sabiedriskā iekārtā sabiedrībā darbojas brīvības pamatprincips, bet valsts ar noteiktu tiesību principu palīdzību tiek piesaistīta sabiedrības gribai. Valstij nav savu interešu, valsts pauž tikai noteiktā veidā konstatētas sabiedrības intereses.

4. Jāņem vērā, ka socioloģiski **paralēli** var pastāvēt

– dažādu *teritoriālu līmeņu* sabiedrības (vietējā pagasta sabiedrība, reģiona sabiedrība, valsts sabiedrība, Eiropas sabiedrība, globālā sabiedrība);

– *nacionāli kulturālas* sabiedrības, kas balstās uz kopēju nacionāli kulturālu sociālo interakciju un komunikāciju (piemēram, latviešu sabiedrība, dāņu sabiedrība, krievu sabiedrība, latgaliešu sabiedrība u.c.);

– dažādas *specifiskas* sabiedrības (luterāņu sabiedrība, juristu sabiedrība, kordziedātāju sabiedrība, zinātnieku sabiedrība, zemnieku sabiedrība u.c.).

Pirmā sabiedrību grupa balstās galvenokārt uz teritoriālu kopību (tuvību), otrā — uz nacionāli kulturālās komunikācijas kopību, bet trešā — uz specifisku interešu kopību. Dažādās sabiedrības savstarpēji pārklājas.

5. Katrs cilvēks vienmēr ir dažādu sabiedrību loceklis. Piederība dažādām sabiedrībām veido **indivīda personisko publisko identitāti** (tie identitātes aspekti, kas skar indivīda privāto dzīvi, šajā kontekstā nav būtiski). Tomēr ne visas sabiedrības, kam indivīds pieder, veido viņa personisko publisko identitāti vienādā mērā.

6. Pilsoniskā sabiedrībā un demokrātiskā valsts iekārtā parasti visspēcīgākās publisko jomu skarošas identitātes ir indivīda **valstiskā** (pilsoniskā) **un nacionāli kulturālā identitāte**. Nacionālā valstī tās pilnīgi vai vismaz daļēji sakrīt.

7. Šāda valstiskā (pilsoniskā) un nacionāli kulturālā identitāte ir būtisks **demokrātiskas sabiedrības** faktors. Bez šādas identitātes demokrātiska sabiedrība nevar kvalitatīvi funkcionēt (demokrātija bez demokrātiem, demokrātija bez nācijas nevar ilgstoši pastāvēt).

8. Pilsoniskā sabiedrībā un demokrātiskā valsts iekārtā valsts balstās uz valsts sabiedrību (tautu valststiesiskā izpratnē) un valstsnāciju kā noteiktu sociālās interakcijas un nacionāli kulturālas komunikācijas kopību. Ideālā gadījumā tās sakrīt, taču, lai demokrātija netraucēti funkcionētu, tām vismaz daļēji jāpārklājas.

Šeit tālāk būs runa tikai par valsts sabiedrību (Latvijas tautu) un valstsnāciju (latviešu nāciju) un tās attiecībām ar nacionālo (Latvijas) valsti.

II. Etniska kopiena kā etnosocioloģiska vienība

9. Sabiedrība nav vienkārši cilvēku summa, kura noteiktā brīdī atrodas noteiktā teritorijā. Lai atsevišķus cilvēkus aptvertu noteiktā sabiedrībā, starp attiecīgās sabiedrības locekļiem nepieciešama stabila sociāla **interakcija un komunikācija**.

10. Sociāla interakcija un komunikācija starp cilvēkiem vienmēr noris noteiktā **nacionāli kulturālā formā**, kuras galvenie elementi ir noteikta valoda un kultūra (plašākajā nozīmē). Anacionāla (tātad bezvalodas un bezkultūras) komunikācija praktiski nav iespējama.

11. Cilvēkam ir ērtāk komunicēt ar citiem cilvēkiem, izmantojot vienu un to pašu valodas un kultūras "infrastruktūru". Tādēļ cilvēki ar to pašu valodu un kultūru parasti veido komunikācijas kopienas. Komunikāciju veicina arī kopēja izcelsme, vēsture, valstiski politiskā konstelācija. Šāda komunikācijas kopiena, kuras pamatkritērijs ir kopēja valoda un kultūra, veido nacionāli kulturāli definētu sabiedrību jeb **etnisku kopienas** socioloģiskā izpratnē.

12. Tā kā komunikācija pieder pie cilvēka sociālās dabas un tā praktiski vienmēr notiek konkrētā valodas un kultūras formā, etniskās kopienas ir viens no cilvēku **sabiedrību pamatveidiem**. Jāņem vērā, ka noteiktos apstākļos indivīdi var piederēt arī vairākām etniskām kopienām.

13. Etniskās kopienas parasti raksturo viens vai vairāki no sekojošiem elementiem: valoda, reliģija, vēsture (liktenkopība), kopēja teritorija, kultūra

visplašākajā nozīmē (paražas utt.), izcelsme, noteiktos apstākļos arī valstiski politiskā konstelācija u.c. Tās dēvē arī par **etniskām pazīmēm**.

Etniskās pazīmes ir objektīvas un nav atkarīgas no attiecīgās sabiedrības vai indivīda pašapziņas. Attiecīgo grupu vieno un pārvērš etniskā kopienā kopīga sociāla interakcija un komunikācija.

III. Nacionāla kopiena kā politiska vienība

14. Cilvēku mobilitātei palielinoties, bet jo sevišķi kopš pilsoniskās sabiedrības izveidošanās 18.–19. gadsimtā, cilvēku sociālā interakcija un komunikācija vienas valodas un kultūras ietvaros ieguva īpašu intensitāti. Attiecīgā etniskā kopiena sāka sevi par tādu **apzināties**.

15. Etnisku kopienu, kuras objektīvos elementus (sk. 13.§) papildina kopības apziņa, tātad **nacionālā pašapziņa**, var apzīmēt par **nacionālu kopienu**.

16. Nacionālās pašapziņas veidošanos, tās saturu ietekmē gan sabiedriski (socioloģiski), gan politiski faktori, to skaitā jo īpaši **valsts politika**.

17. Nacionālā pašapziņa **kristalizējas** ap vismaz vienu, bet parasti vairākiem 13.§ minētajiem elementiem. Eiropā nacionālajā pašapziņā gandrīz vienmēr dominējošais ir **valodas** elements, kuru parasti papildina kopēja teritorija, vēsture, izcelsme, kultūra (visplašākajā nozīmē), nereti arī reliģija. Tomēr, tā kā šie elementi ne vienmēr ir vieni un tie paši, attiecīgo nacionālo kopienu materiālais saturs var būt dažāds.

Piemēram, latviešu, tāpat kā vairuma citu Eiropas nacionālo kopienu, pašapziņas kristalizācijas galvenais elements ir valoda, ko papildina kopēja izcelsme, teritorija, vēsture (likteņkopība), kultūra. Turpretim īru nacionālās pašapziņas galvenais elements ir reliģija, ko arī papildina kopēja izcelsme, teritorija un vēsture (likteņkopība), kamēr kultūrai un valodai ir mazāka loma. Savukārt austriešu un flāmu nacionālās pašapziņas centrālais elements ir valstiski politiskā konstelācija 19. gs. un 20. gs. pirmajā pusē. Valstiski politiskā konstelācija, kā arī (jaunapgūtā) valoda un kultūra ir arī galvenie nacionālās pašapziņas elementi daudzām aizjūras ieceļotāju nācijām.

18. Nacionālo kopienu raksturojošā nacionālā pašapziņa ir svarīgs vai bieži pat svarīgākais **indivīda publiskās identitātes** elements.

Eiropas austrumu daļā nacionālajai pašapziņai sabiedrības un indivīda apziņā parasti ir aktuālāks raksturs, tā ir vairāk reflektēta un tai ir lielāka politiska un sociāla nozīme nekā Eiropas rietumu daļā, kur nacionālā pašapziņa sabiedrības un indivīda apziņā atrodas vājāk aktualizētā veidā, toties jo stingrāk pastāv mazreflektētas pašsaprotamības formā.

19. Piederības apziņa vienai kopienai parasti nozīmē, ka indivīds vislabāk var komunicēt attiecīgās kopienas ietvaros. Tomēr noteiktos apstākļos indivīds, kaut apzinās sevi par vienas kopienas piederīgo, var objektīvi tikpat labi vai pat labāk komunicēt citas kopienas ietvaros (tālejošas, bet vēl ne pilnīgas asimilācijas gadījumā). Indivīdu un grupu nacionālā pašapziņa mainās lēni, taču tā var mainīties (piemēram, asimilācijas procesos). Noteiktos apstākļos indivīds pēc savas nacionālās pašapziņas var piederēt divām un pat vairākām nacionālām kopienām; tomēr parasti tad viena no tām prevalē.

20. Nacionālajai pašapziņai vienmēr ir tieša vai vismaz netieša **politiska dimensija**, jo attiecīgajai kopienai ir jāieņem nostāja pret politiskiem (varas) jautājumiem — savu vietu, lomu, tiesībām attiecīgā valstī, valsts sabiedrībā, citu nacionālo kopienu vidū.

21. Tātad līdz ar attiecīgās nacionālās pašapziņas izveidošanos nacionāli kulturālā sabiedrība nav vairs tīri etnosocioloģisks fenomens un pētniecības objekts, bet kļūst par **politisku vienību un politisku subjektu** — nacionālu kopienu.

Rodoties nacionālajai pašapziņai, sākotnējā etniskā kopiena paceļas pāri etnosocioloģiska fenomena līmenim un jau kā nacionāla kopiena ieiet **politikas pasaulē**.

22. 18.–20. gs. Eiropā lielākā daļa etnisko kopienu, iegūstot nacionālo pašapziņu, ir kļuvušas par nacionālām kopienām, tātad jau politiskām vienībām, kurām tad ir jānosaka sava attieksme gan pret citām sevi apziņošām nacionālām kopienām, gan pret valsti.

23. Tādēļ Eiropā attiecībā uz kopienām ar vairāk vai mazāk izteiktu nacionālo pašapziņu (kurai, kā jau minēts, ir politisks raksturs) nebūtu jālieto apzīmējums "etniskā" kopiena (vai citi apzīmējumi, kas satur jēdzienu "etnisks"), bet gan "**nacionālā**" kopiena. Jāievēro, ka pāreja no etniskas kopienas uz nacionālu kopienu nacionālās pašapziņas veidošanās stadijā var būt plūstoša.

Tādēļ, piemēram, būtu jārunā nevis par valsts etnisko sastāvu, bet gan par valsts nacionālo sastāvu. Jēdziens "etniska" kopiena būtu jārezervē to grupu

apzīmēšanai, kurām vispār nav kopības apziņas vai arī tā attiecas tikai uz atsevišķiem valodas vai kultūras aspektiem, kam netiek piešķirta tieša vai netieša politiska nozīme (piemēram, ventīņi vai malēnieši Latvijā, kašubi Polijā, morāvieši Čehijā).

24. Reiz izveidojusies nacionālā pašapziņa praktiski ir ļoti **noturīga**. Tomēr tā nav pilnīgi nemainīga. To ietekmē sociālie un politiskie apstākļi, arī valsts politika. It sevišķi tādas nacionālās kopienas vai to grupas, kas kā mazākums dzīvo citas nācijas nacionālā valstī, var laika gaitā mainīt savas nacionālās pašapziņas saturu, it sevišķi asimilēties.

IV. Nacionāla grupa, tauta, nācija kā valststiesiski jēdzieni

25. Nacionālās kopienas atkarībā no to nacionālās pašapziņas attieksmes pret **valsti** un **citām** nacionālām kopienām var tikt **iedalītas**:

- (1) nacionālās grupās,
- (2) tautās,
- (3) nācijās.

26. Iedalījums nav atkarīgs no attiecīgās nacionālās kopienas locekļu **skaita**. Izšķirošais ir kopienas nacionālās pašapziņas saturs — tās attieksme pret valsti un citām nacionālām kopienām.

27. Nacionāla grupa ir nacionāla kopiena, kurai ir sava nacionāla pašapziņa, t.i., tā apzinās sevi kā nacionāli kulturālu vienību, taču *neuzskata sevi par patstāvīgu* nacionālu kopienu, bet gan par citas — lielākas nacionāli kulturālas kopienas sastāvdaļu (piemēram, latgalieši, seti, galicieši).

28. Tauta ir nacionāla kopiena, kas *sevi uzskata par patstāvīgu* nacionāli kulturālu kopienu. Pāreja no nacionālas kopienas pašapziņas uz tautas pašapziņu var — atkarībā no politiskās konstelācijas — kādu laiku vai arī ilgstoši būt plūstoša vai iekšēji apstrīdēta (piemēram, jautājums, vai bretoņi būtu nacionāla grupa franču tautas ietvaros vai atsevišķa tauta). Izšķirošs vienmēr ir kopienas principā politiski ietekmējams un iekšēji diskutējams pašnovērtējums, nevis kategorizācija no ārpuses, norādot uz kādu objektīvu etnisku elementu, piemēram, valodu.

29. Nācija ir tauta, kurai ir vai kura cīnās par savu nacionālu valsti. Nācija tāpat sevī ietver arī tautas jēdzienu, bet tikai daļa no tautām ir arī nācijas. Piemēram, sāmi ir tauta, bet nav nācija. Turpretim norvēģi ir gan tauta, gan nācija.

30. Latvieši sevi uzskata par patstāvīgu nacionāli kulturālu kopienu, un tiem ir sava nacionāla valsts — Latvija (77.§). Tāpat **latvieši ir gan tauta, gan nācija.**

31. Nacionālo kopienu statusa un tiesību regulējums ir **valststiesību priekšmets**. Tā kā nacionālas kopienas attieksme pret valsti un citām nacionālām kopienām ir politisks un juridisks jautājums, tad jēdzieni nacionāla kopiena, nacionāla grupa, tauta un nācija ir politiski juridiski jēdzieni. Šeit tie un no tiem atvasinātie jēdzieni (valstsnācija, mazākumtautība, nacionāla valsts) tiek lietoti specifiskā valststiesiskā nozīmē.

Turpretim jēdziens “etnisks” un no tā atvasināti jēdzieni ir etnogrāfiski, folkloristiski, arī socioloģiski jēdzieni, kuri jālieto attiecīgajā kontekstā, nevis politiskā un tiesiskā kontekstā attiecībā uz nacionālām kopienām ar savu nacionālo pašapziņu.

Tādēļ apzīmējums “etniskie latvieši” vispārējā un vēl jo vairāk politiskā vai tiesiskā kontekstā ir aplams (tas loģiski prasītu arī izdalīt “neetniskos latviešus”). Atkarībā no konteksta latviešus pareizi būtu apzīmēt gan par tautu (vispārējā kontekstā), gan par nāciju (specifiski politiskā un tiesiskā kontekstā).

V. Nācija un nacionāla valsts

32. Eiropā **nācija ir valsts pamats**, tās “nesēja” valststiesiskā izpratnē. Bez nācijas nav valsts.

33. Valsts, kuru veido nācija kā nacionāla kopiena, ir **nacionāla valsts**. Attiecīgā nācija savā nacionālajā valstī ir **valstsnācija**. Starp nāciju un valsti pastāv **nacionāli kulturāla identitāte**. Tas ir valstsnācijas tiesiskā statusa savā nacionālajā valstī galvenais raksturojošais elements.

34. Valstsnācijai ir tiesības uz savas un savas valsts identitātes uzturēšanu un turpināšanu.

35. Valsts un nācijas nacionāli kulturālā identitāte nozīmē, ka attiecīgās nācijas valoda un kultūra ir valsts (kā institūciju kopuma) un visas attiecīgās

valsts sabiedrības **kopēja valoda un kultūra** (plašā nozīmē, pie kā pieder jo sevišķi pamatvērtības). Tā ir pašsaprotamība visiem valsts iedzīvotājiem.

36. Valstsnācijas tiesiskais statuss savā nacionālajā valstī nav atkarīgs no tās demogrāfiskā īpatsvara valsts iedzīvotājos. Arī ja valstsnācijas piederīgo skaits valstī vai atsevišķos tās rajonos ir mazāk nekā puse, tā nezaudē savu valstsnācijas statusu. **Valstsnācija ir konkrētās valsts tautas un valsts būtības kodols.**

37. Papildus jāatzīmē, ka vispārējās starptautiskajās tiesībās nav noteikts valsts pienākums katra indivīda personisko (parasti socializācijas ceļā ģimenē iegūto) nacionāli kulturālo identitāti uzskatīt par valsts nacionāli kulturālās identitātes sastāvdaļu un dzimto valodu atzīt par valsts vai oficiāli lietojamu valodu. **Valsts pati nosaka savu nacionāli kulturālo identitāti un valsts valodu.**

38. Eiropā gandrīz visas valstis ir **nacionālas valstis**. Parasti vienā valstī ir **viena** valstsnācija.

39. Tomēr dažos gadījumos divas vai trīs valstsnācijas, kas vēsturiski dzīvo nošķirti katra savā teritorijā, veido kopēju binacionālu valsti (Beļģija) vai trinacionālu valsti (Šveice, Bosnija-Hercegovina).

40. Vēsturiskās nacionālās kopienas (tautas valststiesiskā izpratnē), kas nepieder pie valstsnācijas un ir dzīvojušas noteiktā teritorijā jau gadsimtiem ilgi, no valststiesību viedokļa ir **mazākumtautības**.

Visos gadījumos, kur ir runa par mazākumtautībām, kā komplementārs elements vienmēr jādomā līdzī arī valstsnācija — **mazākumtautība bez valstsnācijas ir neloģisks priekšstats**.

Tātad, ja Satversmes 114. pantā ir noteiktas mazākumtautību tiesības, tad no tā automātiski izriet, ka latvieši ir valstsnācija, kas nosaka valsts kopējo nacionāli kulturālo identitāti, uz kuras fona mazākumtautībām ir piešķirtas īpašas tiesības.

41. Ne visas Eiropas nacionālās valstis atzīst mazākumtautības kā valststiesisku kategoriju. Dažos gadījumos mazākumtautības ir tiesiski atzītas un tām ir īpašs valststiesisks statuss (piemēram, dāņi Vācijā, slovēņi Austrijā), bet citos gadījumos tām īpaša kolektīva valststiesiska statusa nav (piemēram, albāņiem Itālijā, elzasiešiem Francijā), taču to piederīgie savu sabiedrisko un kultūras dzīvi var organizēt, izmantojot vispārējās individuālās pamattiesības (piemēram, dibinot nacionālās kultūras biedrības).

42. Zināmas mazākumtautību kolektīvās tiesības gan var tikt noteiktas starptautiskās konvencijās un bilaterālos līgumos, taču valsts vienmēr ir brīva lemt, vai šādām konvencijām pievienoties un šādus līgumus slēgt. Šis — valstij brīvprātīgās — izņēmumtiesības mazākumtautībām apstiprina loģisko un faktisko pašsaprotamību, ka valstij ir tiesības pašai noteikt savu nacionāli kultūrālo identitāti un valsts valodu, attīstīt un veicināt tās, un dabiski, ka tās praksē vienmēr ir valstsnācijas nacionāli kultūrālā identitāte un valsts valoda.

43. Tieši otrādi, starptautiskās tiesības pašsaprotami respektē valsts nacionāli kultūrālo identitāti un tās noteikto valsts valodu. Eiropas Savienības tiesībās tas pat ir pozitīvi noteikts Eiropas Savienības līguma 4. pantā, kas nosaka, ka **Eiropas Savienība respektē dalībvalsts nacionālo identitāti**, pie kuras saskaņā ar Eiropas Savienības tiesas judikatūru, cita starpā, pieder arī valsts valoda.

44. **Imigranti** (arī tie, kas savā mātes mītnē jau dzīvo vairākās paaudzēs un vēl nav asimilējušies valstsnācijā) nekur neveido nedz valstsnāciju, nedz mazākumtautību. Tā kā valstsnācijai ir tiesības uz savu un valsts identitātes uzturēšanu un turpināšanu, tad imigrantu sociālais un arī tiesiskais pienākums ir noteiktā veidā **piemēroties valstsnācijai** — respektēt gan valsts, gan valstsnācijas nacionālo identitāti.

45. Pēc sava pilsonības statusa valstsnācijas un mazākumtautību piederīgie ir attiecīgās valsts **pilsoņi**. Turpretim imigrantiem nav attiecīgās valsts pilsonības, pēc sava pilsonības statusa tie ir **ārzemnieki** (t.i., ārvalstnieki vai bezvalstnieki).

46. Imigranti, kas pieder vienai un tai pašai nacionālajai kopienai un kļūst par savas mītnes zemes pilsoņiem, tomēr valststiesiski neveido jaunu (t.i., jaunieceļojušu) mazākumtautību, jo Eiropas valstis valststiesiski atzīst tikai **vēsturiskās mazākumtautības**, kas tur dzīvojušas jau gadsimtiem ilgi. Eiropas valstis principā **nevēlas radīt un atzīt jaunas mazākumtautības**, jo tas varētu **traucēt** sabiedrības integrāciju un negatīvi ietekmēt valstsnācijas nacionāli kultūrālo dominanci. Imigrantu paralēlsabiedrības, lai arī bieži vien faktiski ir izveidojušas un eksistē, netiek uzskatītas par pozitīvu parādību un tādēļ netiek tiesiski atzītas. Piemēram, turki Vācijā vai arābi Beļģijā, kas kā imigranti tur ieceļojuši pēc Otrā pasaules kara, arī ja viņi pirmajā vai nākamajās paaudzēs ir kļuvuši par savas mītnes zemes pilsoņiem, netiek atzīti par

mazākumtautībām, kā, piemēram, daudz mazskaitlīgākā sorbu mazākumtautība Vācijā vai vācu mazākumtautība Beļģijā, kas tur dzīvo jau gadsimtiem ilgi.

47. Taču valsts arī bez tā, ka tā tiesiski atzītu kādu imigrantu kopienu par mazākumtautību, lai veicinātu imigrantu integrāciju valsts sabiedrībā un valstsnācijā, var ar to sadarboties. Šāda sadarbība var ietvert arī zināmu atbalstu imigrantu kultūrai (piemēram, līdzekļu piešķiršana nacionālām kultūras biedrībām).

48. Jēdziens “daudznacionāla valsts” attiecībā uz šodienas Eiropas valstīm netiek lietots, jo tas aizmiglo skatu uz dažādu nacionālo kopienu valstisko statusu. Šo jēdzienu Eiropā lietoja vēsturiskā kontekstā attiecībā uz lielajām daudztautu impērijām, piemēram, Romas vai Austroungārijas impēriju, to plaši lietoja padomju nacionālā politika un zinātne, tā apzīmējuma Padomju Savienību, taču tas nav adekvāts apzīmējums mūsdienu Latvijai kā Eiropas nacionālai valstij.

49. **Nacionālas valsts politika** ir vērsta uz to, lai ne vien valstsnācijas piederīgie, bet **visi** valsts iedzīvotāji, arī ja tie pieder citām etniskām un nacionālām kopienām, kā arī imigranti, apgūtu valstsnācijas valodu un kultūru (kas formāli vai neformāli ir visas valsts valoda un kultūra) un perspektīvā **identificētos** ar valstsnāciju, iekļautos tajā, būtu politiski lojāli pret valsti, kurā viņi dzīvo, bet tālākā perspektīvā, iespējams, asimilētos (kas ir personiska izvēle).

50. Katrā ziņā **citu nacionālo kopienu** un ilgstoši valstī dzīvojošu imigrantu pienākums ir vismaz zināmā mērā apgūt **dubultu identitāti**, t.i., apgūt valstsnācijas valodu un kultūru, un vismaz daļēji identificēties ar to, kā arī — tāpat kā valstsnācijas piederīgajiem — būt lojāliem pret valsti un sabiedrību, kurā tie dzīvo, kas, protams, nemazina viņu uz visiem pilsoņiem vai ārzemniekiem attiecināmās individuālās tiesības un brīvības.

51. Nacionālas valsts nacionālā politika ir **iekļaujoša**. Etniskas vai nacionālas **paralēlsabiedrības**, kas pastāv blakus valstsnācijai, tiek uzskatītas par negatīvu parādību, jo tādā veidā demokrātiskā valsts sabiedrība tiek etniski (nacionāli) sašķelta. Valsts politika, lai novērstu šādu etnisku (nacionālu) sašķeltnību, cenšas šādu paralēlsabiedrību izveidošanos un nostiprināšanos nepieļaut.

52. Valstsnācija tādēļ ir **atvērta** tradicionālo mazākumtautību piederīgajiem un imigrantiem, cenšas tos asimilēt. Asimilācija tiek uzskatīta par pozitīvu parādību, taču liberālā demokrātijā tā ir personiskas izvēles jautājums.

53. Tādēļ pastāv **vienota skolu sistēma valstsnācijas valodā**. Skolu segregācija pēc valodas, izcelsmes vai tautības principa tiek vērtēta negatīvi, jo šķēļ sabiedrību un traucē integrācijai. Izņēmums ir vēsturisko mazākumtautību skolas dažās valstīs, bet arī tur tiek intensīvi apgūta valstsnācijas valoda un kultūra. Imigrantu skolas nekur nepastāv. Vienotai skolu sistēmai valsts valodā ir centrālā nozīme mazākumtautību un imigrantu integrācijā.

54. Pēdējos gados, pastiprinot integrācijas politiku, daudzas Eiropas valstis, lai atvieglotu imigrantu bērnu iekļaušanos vienotajā skolu sistēmā valsts valodā, lielāku uzmanību velta **valsts valodas** mācību papildkursiem tiem bērniem, kuru **mājas valoda** nav valsts valoda. Dažās valstīs tiek prasīta jau bērnudārza apmeklēšana valsts valodā.

55. Skandināvijas un dažas citas valstis piedāvā skolās tiem bērniem, kuru ģimenē runā valodā, kas nav valsts valoda, arī šo **mājas valodu** (tātad mazākumtautību, imigrantu valodas) kā atsevišķu mācību priekšmetu. Tomēr vairākumā valstu tā tiek mācīta brīvprātīgi privātās, vecāku uzturētās svētdienas skolās (kas neizslēdz valsts piemaksas).

56. Citas nekā valstsnācijas valodas un kultūras apgūšana pamatā netiek uzskatīta par valsts rūpi, tā ir **privāta lieta**, šķēršļi tai netiek likti. Liberāla valsts pret to izturas neitrāli līdz pozitīvi, atsevišķās valstīs tā tiek pat veicināta, piešķirot šim nolūkam arī zināmus valsts līdzekļus.

VI. Divi nācijas vēsturiskie izveidošanās modeļi

57. Vēsturiski pastāv divi nācijas **izveidošanās** modeļi — **politiskās nācijas** modelis un **kultūrnācijas** modelis. Kultūrnācijas un politiskās nācijas jēdzieni — atšķirībā no valstsnācijas jēdziena — nav valststiesiski jēdzieni, bet gan analītiski jēdzieni, kas lietojami vēsturiskā un politiskā kontekstā.

Jāuzsver, ka abi šie modeļi attiecas tikai uz nāciju **izveidošanās vēsturisko ceļu**. Turpretim abu šo nāciju vēsturisko tipu vēlākā politiskā loma un valststiesiskais statuss izveidotajās nacionālajās valstīs ir ļoti tuvs.

58. "Vēsturiskajās" Eiropas valstīs, veidojoties pilsoniskai sabiedrībai, par valsts "nesēju" kļūst valsts sabiedrība, t.i., primāri teritoriāli definēta kopiena, kas pakļauta šai valsts varai. Šī teritoriālsabiedrība iegūst **politisku apziņu** kā

attiecīgās valsts nācija jeb **valstsnācija**, t.i., nācija, kas ir attiecīgās valsts “nesēja” valststiesiskā izpratnē jeb *demos* politiskā izpratnē.

59. Šāda politiski apzināta valstsnācija vienlaikus identificējas ar savu galveno nacionālo kopienu. Šīs nacionālās kopienas valoda un kultūra automātiski kļūst par valstsnācijas valodu un kultūru, visu valsts iedzīvotāju (pilsoņu) kopējo komunikācijas vidi. Šis vēsturiskais valstsnācijas tips var tikt apzīmēts par **politisko valstsnāciju**. Politiskās valstsnācijas valoda un kultūra, tāpat kā ar to identificētā valsts, kļūst par centrāliem tās piederīgos vienojošiem elementiem.

60. Politiskā valstsnācija jau no paša sākuma ir iekļaujoša un asimilējoša. Tā cenšas iekļaut un asimilēt savā valodā un kultūrā arī citas vēsturiskās nacionālās kopienas un imigrantus.

61. Kā izņēmumu dažas valstis ar politisku valstsnāciju atzīst un respektē (dažas) vēsturiskās nacionālās kopienas. Tām ir noteikts īpašs mazākumtautības statuss. Savukārt citas valstis ar politisku valstsnāciju tās (tiesiski) neatzīst. Tas var izraisīt nacionālus konfliktus. Tomēr jebkurā gadījumā demokrātiskā un tiesiskā valstī pastāv individuāls diskriminācijas aizliegums nacionālās un etniskās piederības dēļ.

62. Turpretim tajās Eiropas valstīs, kas nav uzskatāmas par “vēsturiskām”, bet gan izveidojušās tikai **19. un 20. gadsimtā**, valstsnācija ir veidojusies citādā ceļā. Tur valsts ir izveidojusies vēsturiski vēlāk nekā nācija. Šīs nacionālās valstis ir šīs nācijas **politiskās gribas un cīņas rezultāts**.

63. Tauta, t.i., etniska kopiena ar nacionālo pašapziņu, bieži kā nākamo un pēdējo apziņas pakāpi iegūst valstisku apziņu, **vēloties** sevi organizēt valstiskā formā, t.i., nacionālā valstī. Šīs nācijas, apzinot savas valodas un kultūras politisko raksturu, vēlas savu valsti, lai **atbrīvotos no svešas varas virskundzības** savā teritorijā un savā valstī varētu netraucēti attīstīt savu valodu un kultūru. Šīs nācijas nosacīti var tikt apzīmētas par **kultūrnācijām**.

64. Sava nacionāla valsts tām ir apzināts, jauns, pašas nācijas izcīnīts veidojums. Prasību pēc savas nacionālas valsts tās politiski un kopš Pirmā pasaules kara beigām arī tiesiski balstīja uz **tautu pašnoteikšanās tiesībām**. Jāatzīmē, ka tautu pašnoteikšanās tiesības ir ne vien nostiprinātas starptautiskajās tiesībās, bet to saknes meklējamas jau apgaismības laikmetā iedibinātajā modernajā politiskajā filozofijā, kura aksiomātiski pieņem un pamato cilvēku kā brīvu būtni.

65. Tādējādi var teikt, ka Eiropā pastāv vēsturiskas valstis, kas izveidojušas savas (politiskās) nācijas, un (kultūr-) nācijas, kas (pašnoteikšanās ceļā) izveidojušas savas nosacīti jaunas valstis.

66. Noteikti jāuzsver, ka šis dalījums attiecas tikai uz nāciju un valsts **izveidošanās fāzi**, turpretim valstsnācijas un valsts tiesiskās attiecības jau pēc valsts izveidošanas principā atšķiras maz un laika gaitā samazinās. Starp abiem nācijas vēsturiskajiem modeļiem (ideāltipiem) var pastāvēt arī pārklāšanās un pārejas var būt plūstošas.

67. Abu nāciju vēsturisko tipu gadījumos **valstsnācijas valoda** kalpo par visas valsts iedzīvotāju kopējo saziņas valodu. Valstsnācijas kultūra ir pašsaprotami **dominējošā kultūra** valstī. Abos gadījumos starp valstsnāciju un valsti pastāv **nacionāli kulturāla identitāte**.

68. Tomēr zināmas atšķirības pastāv attiekmē pret citām vēsturiskajām nacionālajām kopienām. **Kultūrnācijas** parasti, vismaz sākumā, **nav tik asimilējošas kā politiskās nācijas**. Nacionālas valstis, kuras izveidojušas kultūrnācijas, parasti atzīst vēsturiskās nacionālās kopienas (tautas) kā **atsevišķas** nacionālas kopienas — **mazākumtautības**, kas nav valstsnācijas sastāvdaļa.

69. Taču vēlāk (jau pēc valsts izveidošanas) valstīs, kurās valstsnācija no vēsturiski politiskā viedokļa ir (bijusi) kultūrnācija, pastāv tendence šai kultūrnācijai virzīties politiskas nācijas virzienā, t.i., **atvērties nacionālo mazākumtautību, kā arī imigrantu iekļaušanai un asimilācijai**. Katrā ziņā valsts šo sociālo procesu **veicina** vai vismaz neliek tam šķēršļus.

VII. Latviešu nācija

70. Latvieši kā **etniska kopiena** izveidojās 15.–16. gadsimtā, saplūstot latgaļiem, zemgaļiem, kuršiem, sēļiem un līviem. Etniskā apziņa, sākumā vēl nenoturīga un vāja, pakāpeniski izveidojās sekojošajā laikmetā.

71. No 18. gadsimta beigām līdz 19. gadsimta vidum latvieši pamazām sevi sāka apzināties kā nacionāli politisku vienību — **latviešu tautu**. Izšķirošā nozīme latviešu nacionālās apziņas konstituēšanai bija **jaunlatviešu** politiski kulturālai kustībai 19. gadsimta vidū. Jaunlatviešu kustība bija demokrātiska pilsoniska kustība, un tā iekļāvās citu tā laika **Eiropas tautu nacionāli**

demokrātisko kustību kontekstā. Latviešu nacionālā pašapziņa aptvēra visu tautu ļoti ātri — desmit–divdesmit gadu laikā. Nedaudz vēlāk kā nacionālu kopienu, bet vienlaikus latviešu tautas sastāvdaļu sevi identificēja arī latgalieši.

72. Līdz ar to latvieši no etniskas kopienas neatgriezeniski kļuva par nacionālu kopienu — tautu. Galvenais nacionālās pašapziņas kristalizācijas elements bija latviešu **valoda**. Svarīga loma latviešu tautas kā politiskas vienības izveidē bija arī vispārējās kulturālās un sociālās emancipācijas idejai.

73. Pirmo reizi ideja par neatkarīgu Latvijas valsti publiski tika pausta latviešu nelegālo sociāldemokrātu aprindās 1900. gadā. 1905. gada revolūcijas laikā prasība pēc **Latvijas kā latviešu tautas patstāvīga valstiska veidojuma** (demokrātiskas) Krievijas sastāvā vai pat ārpus tās jau kļuva par latviešu tautas kopējo nacionālo prasību.

74. Kopš tā laika šī prasība kļuva par centrālo latviešu nacionāli politiskās cīņas mērķi. Ar šīs politiskās prasības izvirzīšanu, tātad, vēlākais, ar 1905. gada revolūciju, **latvieši no tautas kļuva par nāciju valststiesiskā izpratnē**.¹

¹ Jebkuram diskursam, lai tas būtu racionāls, būtiska ir **pareiza un precīza terminoloģija**. Tas nozīmē, ka atkarībā no konteksta **latviešus** būtu pareizi apzīmēt gan par **tautu** (vispārējā, universālā kontekstā), **nāciju** (valstiskā, politiskā kontekstā), **valstsnāciju** (valstiskā, politiskā, valststiesiskā kontekstā), gan par **kultūrnāciju** (vēsturiski politiskā kontekstā), kas, iespējams, savā pašizpratnē varētu sākt nedaudz virzīties politiskas nācijas virzienā (politiskā kontekstā). Sal. arī 11.–13. §; 15.–17. §; 25.–31. §; 57.–69. §. Vispārējā un vēsturiskā kontekstā latvieši var tikt apzīmēti arī par **pamatnāciju**, ar to izceļot apstākli, ka latvieši savā zemē ir pamattauta, kas šeit vienmēr ir dzīvojuši, kamēr mazākumtautības un imigrantu kopienas šeit ir ienācēji.

Turpretim specifiskos socioloģiskos pētījumos, kur tiek pētīta, piemēram, latviešu valodas lietotāju pašapziņa, piemēram, salīdzinot to ar somu valodas lietotāju pašapziņu, gan latvieši, gan somi var tikt apzīmēti par “nacionālām kopienām”. Tas ir specifisks socioloģisks jēdziens, kura pārņemšana citos kontekstos nav adekvāta.

Jāatzīmē, ka nepareizs apzīmējums konkrētā kontekstā ir plaši lietots politiski **demaģoģiskās** retorikas paņēmieni. Piemēram, ja ir runa par valsts valodu vai mazākumtautību un imigrantu integrāciju, tad latviešus būtu pareizi apzīmēt par “valstsnāciju”, jo latviešu valoda kā valsts valoda un nacionāli kulturālās un politiskās integrācijas pienākums ir tieši konsekvence tam, ka latvieši savā valstī ir valstsnācija (nevis viena no Latvijā dzīvojošām tautām starp daudzām citām tautām). Turpretim, ja latvieši šajā kontekstā tiek apzīmēti par (nacionālu) “kopienu”, “etnosu” vai tamlīdzīgi, tad šī specifiskā valststiesiskā sasaiste starp valstsnāciju un valsts valodu tiek aizplūvurota, ko šīs demaģoģiskās retorikas lietotāji arī vēlas sasniegt. Sal. arī 31. §.

VIII. Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionāla valsts

75. Latviešu nācijas politiskā prasība pēc Latvijas valstiskuma — sākotnēji vēl (demokrātiskas) Krievijas ietvaros — nevarēja tikt realizēta, kamēr pastāvēja cariskās Krievijas impērija. Tikai pēc 1917. gada Februāra demokrātiskās revolūcijas Krievijā, Latvijas teritorijas daļējas (1915. gadā) un vēlāk pilnīgas (1918. gada sākumā) vācu okupācijas, ASV prezidenta Vilsona 14 punktu Miera programmas, kas, cita starpā, pirmo reizi starptautiski tiesiski atzina tautu pašnoteikšanās tiesības (1918. gada 8. janvārī), Brestļitovskas Miera līguma un demokrātiskās revolūcijas Vācijā (1918. gada 9. novembrī) šī latviešu nācijas prasība varēja tikt īstenota neatkarīgas, demokrātiskas **Latvijas valsts proklamācijā 1918. gada 18. novembrī**. Pēc tam jaundibinātās Latvijas valsts neatkarību nācās aizstāvēt Atbrīvošanas karā.

76. Institūcija, kas proklamēja Latvijas valsti, — **Tautas padome** reprezentēja visu latviešu nāciju un tās sastāvdaļas: gan latviešu politiskās partijas, gan atsevišķas politiskas un sociālas grupas, gan latviešu nācijas daļas, kas tajā laikā atradās ārpus Latvijas (bēgļus).

77. Valsts dibināšanas sagatavošanas un pirmie konstitucionālie dokumenti skaidri norāda, ka **Latvija ir latviešu nācijas valsts**. Latviešu nācija vairs nevēlējās dzīvot kā mazākumtautība Krievijā, bet gan kā valstsnācija pati savā valsti, pati lemt savu likteni. Latvijas valsts izveidošana bija ilgstoši apspiestās latviešu nācijas kulturālās, sociālās un, visbeidzot, politiskās emancipācijas rezultāts.

78. Latvijas valsts tāpat ir demokrātisks latviešu nācijas veidojums. **Latvieši Latvijā ir valstsnācija**. Starp Latvijas valsti un latviešu nāciju, tāpat kā citās Eiropas nacionālajās valstīs, pastāv **nacionāli kulturāla identitāte**.

79. Šajā ziņā Latvija, tāpat kā virkne citu Eiropas valstu, bija tipisks **latviešu kultūrnācijas** veidojums. Kā ilgstoši apspiesta un samērā jauna nācija, kuras nacionāli valstiskā apziņa nebalstījās uz ilgstošām valstiskām tradīcijām,

Savukārt, ja ir runa par tradicionāliem cimdu ornamentiem, tāpat etnogrāfiskā kontekstā, tad latviešus var apzīmēt par "etnosu", "etnisku kopienu", varbūt arī "nacionālu kopienu" vai, vislabāk, par "tautu" (kā universālu apzīmējumu), taču nebūtu pareizi tos apzīmēt par nāciju, kultūrnāciju, politisko nāciju vai pat valstsnāciju.

tā, vismaz sākuma posmā, nebija iekļaujoša un asimilējoša. Vēsturiskās nacionālās mazākumtautības tika atzītas un uzskatītas par ārpus latviešu nācijas stāvošām nacionālām kopienām.

IX. Latviešu nācija un Latvijas tauta

80. Lai arī Latvijas valsts bija **tikai latviešu nācijas** veidojums, Tautas padome jau no paša sākuma paredzēja **paplašināt** Latvijas valsts politiski juridisko bāzi, paredzot tajā iesaistīt arī **mazākumtautības**.

81. Tātad Latvijas valsts sākotnējais politiskais spēks un valsts bāze — latviešu nācija —, kas, izmantojot savu **satversmes varu** (*pouvoir constituant*), **nodibināja** Latvijas valsti, vēlāk, pieaicinot mazākumtautības, paplašināja šo valsts bāzi par "**Latvijas tautu**". Konstitucionāli "Latvijas tauta" — tātad ar mazākumtautībām paplašināta latviešu nācija — kļuva par valsts "nesēju" valststiesiskā izpratnē.

82. "Latvijas tautā" Satversmes 2. panta izpratnē tātad ietilpst ne vien latviešu nācija, kura jau sākotnēji automātiski ir piesaistīta Latvijas valstij ar savu **nacionālo identitāti** kā politisku un socioloģisku saikni un vēlāk (kopš 1919. gada 23. augusta Pavalstniecības likuma pieņemšanas) arī ar **pilsonības** institūta tiesisko saikni, bet arī Latvijā dzīvojošās **mazākumtautības**, kuras tika piesaistītas Latvijas valstij ar **pilsonības** juridisko saikni.

83. Tātad Satversmes 2. panta "Latvijas tautas" koncepcija **nekādā ziņā neizslēdz vai nepadara neesošu latviešu nāciju**. Tāds apgalvojums būtu absurds, tas būtu pretrunā ar latviešu tautas pašnoteikšanās jēgu un būtību. Tādā gadījumā no latviešu nācijas pašnoteikšanās būtu iznācis "čiks". Šāds rezultāts būtu tieši pretējs tam, ko latviešu nācija, dibinot savu valsti, bija vēlējusies. To nedz iedomājās, nedz vēlējās Latvijas dibinātāji, nedz tā tagad ir latviešu nācijas vēlme.

84. Tieši otrādi — "Latvijas tauta" ir latviešu nācijas politiski tiesisks paplašinājums, taču latviešu nācija ir un paliek "Latvijas tautas" kodols, tā ir tās mugurkauls.

Valststiesiski nevar pastāvēt pretruna starp latviešu nāciju un "Latvijas tautu" tādējādi, ka "Latvijas tauta" politiski un nacionāli kulturāli būtu pilnīgi citāda nekā tās kodols — latviešu nācija. "Latvijas tauta" nevar pastāvēt bez tās

galvenā elementa — latviešu nācijas. Tādā gadījumā tā vairs nebūtu tā Latvijas valsts, kas dibināta 1918. gada 18. novembrī un pastāv tālāk šodien, bet gan cita valsts, ar citu valstiski konstitucionālo identitāti.

85. Tātad **latviešu nācija** kā **politiski tiesisks subjekts** turpina pastāvēt arī **pēc** valsts nodibināšanas, bet tā iekļaujas plašākajā subjektā "**Latvijas tauta**", veidojot tā kodolu, un kā Latvijas valstsnācija nosaka "Latvijas tautas" un Latvijas valsts nacionāli kulturālo identitāti (valsts valoda, dominējošā kultūra, sociālā atmiņa).

86. No tā izriet, ka "**Latvijas tauta**" kā Satversmes 2. pantā noteiktais Latvijas valsts suverēnās varas nesējs sastāv no diviem elementiem:

– pirmkārt, **latviešu nācijas** (neatkarīgi no tās atsevišķo piederīgo dzīvesvietas un pilsonības), kuras piederīgie piesaistīti Latvijas valstij ar sociāli politisko nacionālās identitātes saiti un liels vairums vienlaikus arī ar juridisko pilsonības saiti;

– otrkārt, **citu** etnisko un nacionālo kopienu (it sevišķi tradicionālo mazākumtautību) piederīgajiem, kuri piesaistīti Latvijas valstij ar juridisko pilsonības saiti.

87. Satversmē latviešu nācija, tāpat kā daudzas citas **pašsaprotamības**, īpaši nav minēta. Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionālas valsts elementārais raksturs un latviešu nācijas kā **valstsnācijas statuss** tomēr ir atspoguļots vairākos citos Satversmes noteikumos.

88. Tas it sevišķi attiecas uz Satversmes:

– **3. pantu**, kur ir runa par **Latvijas teritoriju**, kas ir tieši *latviešu* nācijas vēsturiski apdzīvota teritorija;

– **4. panta** pirmo teikumu, kas nosaka, ka tieši **latviešu valoda** ir Latvijas **valsts valoda**;

– **18. pantu**, kas nosaka Saeimas **deputāta svinīgo solījumu**, kurā, cita starpā, deputāts zvēr stiprināt latviešu valodu kā **vienīgo valsts valodu**;

– **21. panta** otro teikumu, kas nosaka, ka **Saeimas** darba valoda ir **latviešu valoda**;

– **101. panta** otrās daļas trešo teikumu, kas nosaka, ka **pašvaldības** darba valoda ir **latviešu valoda**;

– **104. panta** otro teikumu, kas nosaka, ka ikvienam ir tiesības no valsts un pašvaldības iestādēm saņemt atbildi uz savu iesniegumu **latviešu valodā**;

– 114. pantu, kur ir runa par specifiskajām **mazākumtautību tiesībām**, kurām jēga ir vienīgi tad, ja pastāv **valstsnācija**, kuras nacionāli kulturālā identitāte ar valsti ir no pašas valsts būtības izrietoša pašsaprotamība, kas rada nepieciešamību izņēmumus no šīs pašsaprotamības — mazākumtautību specifiskās tiesības — īpaši noteikt un garantēt Satversmē.

X. Latvijas tauta un Latvijas pilsonība

89. 1919. gada 23. augusta Pavalstniecības likums, sasaistot Latvijas **sākotnējo pilsoņu loku** ar tā politisko piederību **latviešu zemēm** (Satversmes 3. pants), t.i., teritorijai, kuru vēsturiski apdzīvo latviešu tauta un kur tā veido lielu vairākumu, atbilstoši latviešu nācijas pašnoteikšanās idejas mērķim un jēgai nodrošināja to, ka latvieši veido Latvijas pilsoņu loka vairākumu un līdz ar to nosaka arī Latvijas **pilsoņu loka dominējošo nacionāli kulturālo identitāti**. Vienlaikus individuālā līmenī visu pilsoņu tiesības ir vienādas neatkarīgi no tautības, reliģijas vai citiem vispārējiem kritērijiem.

90. Lielais vairums latviešu nācijas piederīgo tātad vienlaikus ir gan **politiski** saistīti ar Latvijas valsti kā latviešu nācijas piederīgie, gan **juridiski** kā Latvijas pilsoņi.

91. Pilsoņu loka nacionāli kulturālā identitāte ir viens no valsts identitātes elementiem. Tādēļ tas, ka Latvijā valsts valoda ir tieši **latviešu valoda**, ka valsts veicina tieši latviešu kultūru, tā rūpējas tieši par latviešu tautas sociālo atmiņu (vēstures mācīšana skolās, vēstures notikumu vērtējumi, svētku un atceres dienas u.tml.), **nav diskriminējoši** attiecībā pret šeit dzīvojošiem cittautiešiem, piemēram, krieviem vai armēņiem, tāpat kā tas, ka Zviedrijā valsts valoda ir tieši zviedru valoda, valsts veicina galvenokārt zviedru kultūru, valsts rūpējas tieši par zviedru tautas sociālo atmiņu, nav diskriminējoši pret tur dzīvojošajiem latviešiem, krieviem vai armēņiem.

92. Turpretim tas, ka indivīds **publiskajā telpā**, tajā skaitā arī privāttiesiskās darba attiecībās un pakalpojumu sfērā, ir spiests lietot **svešvalodu** situācijās, kur tas nav attaisnojami (t.i., saskarsmē ar ārzemēm un ārzemniekiem), kas līdz ar to nozīmē, ka viņš valstī nevar visās dzīves situācijās publiskajā telpā lietot valsts valodu, **ir diskriminācija**. Pie tam apstāklis, ka indivīds šo sveš-

valodu pārvalda vai ka savukārt daļa iedzīvotāju nepārvalda vai nevēlas runāt valsts valodā, šo diskriminācijas faktu neattaisno: valsts valodas jēga ir tieši būt par visu valsts iedzīvotāju savstarpējās komunikācijas valodu, un neattaisnota prasība valsti publiskajā telpā valsts valodas vietā lietot kādu svešvalodu ir diskriminējoša. Teiktais neattiecas uz iedzīvotāju komunikāciju privātā sfērā, tur valodas izvēle ir komunikācijas dalībnieku privātas vienošanās jautājums.

93. Latvijas pilsoņu loks bez latviešu nācijas noteicošās nacionāli kulturālās lomas tajā jeb, citiem vārdiem, **Latvija bez latviešiem** nozīmētu Latvijas kā 1918. gadā dibinātas valsts, ko definē spēkā esošā Satversme, faktisku **bojāeju**. Tādēļ no **valsts dabiskajām pašsaglabāšanās tiesībām** izriet Latvijas valsts **konstitucionāls pienākums** šādu attīstību, ja vien tas reāli un tiesiski iespējams, nepieļaut un novērst.

94. Pilsoņu loka nacionāli kulturālā identitāte var laika gaitā lēni mainīties iedzīvotāju dabiskās kustības, starpvalstu migrācijas un mērenas naturalizācijas rezultātā, taču, lai nodrošinātu Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionālas valsts raksturu, tā atbilstoši **valsts pašsaglabāšanās principam** nedrīkst mainīties pārāk strauji, it sevišķi, piemēram, **masveida naturalizācijas** rezultātā. Latvija, kur latvieši politiski forsētas naturalizācijas rezultātā Latvijas tautas ietvaros tiktu nospiesti mazākumā, kur latviešu valoda un kultūra vairs nebūtu dominējošas, kur tie būtu vairs tikai vēsturisks vai folkloristisks elements, vairs nebūtu tā pati Latvijas valsts, kuras **valststiesisko identitāti** nosaka spēkā esošā Satversme.

No tā izriet, ka politiski forsēta masveida naturalizācija būtu konstitucionāli nepieļaujama **manipulācija** ar Latvijas tautu. Tādēļ likums vai cits tiesību akts, kas to noteiktu vai pieļautu, būtu pretrunā ar Satversmes 2. pantu.

95. Valsts pašsaglabāšanās tiesības — kas pēc būtības ir vērstas uz valsts identitātes saglabāšanu, pie kuras pieder arī valsts nacionāli kulturālā identitāte, — prasa arī pozitīvu rīcību no valsts puses, kas vērsta uz **latviešu valodas un kultūras saglabāšanu, veicināšanu un attīstīšanu**. Tas ir no Satversmē ietvertā nacionālas valsts virsprincipa izrietošs **konstitucionāls uzdevums**, kas — it sevišķi globalizācijas apstākļos — nevar tikt īstenots tikai ar tirgus ekonomikas principu starpniecību, bet prasa pastāvīgu aktīvu valsts darbību šajā jomā.

96. Satversme nosaka, ka tikai **Latvijas pilsoņi** var demokrātiskā procesā piedalīties Latvijas valsts pārvaldībā.

Tas nepieciešams, pirmkārt, tādēļ, lai arī mazākumtautību piederīgie un pārējie cittautieši, kas nav — kā latvieši — ar nacionālās identitātes saiti jau politiski saistīti ar Latvijas valsti, varētu uz vienlīdzīgiem pamatiem iesaistīties valsts tiesiskajā aprītē un valsts pārvaldībā. Pilsonība nav atkarīga no tautības (individuāla nacionālās identitātes) un piešķir visiem pilsoņiem **vienlīdzīgas** tiesības un uzliek vienlīdzīgus pienākumus.

Otrkārt, individuāla iesaiste valsts tiesiskajā aprītē, tajā skaitā individuāla līdzdalība valsts pārvaldībā, nozīmē kompleksas tiesiskas attiecības starp individu un valsti, kur nepieciešama juridiska skaidrība, ko nodrošina pilsonība kā formāla juridiska kategorija. Tādējādi Latvijas **pilsoņu loks** veido **Latvijas tautas** Satversmes 2. panta izpratnē **tiesiski aktīvo daļu**. Tomēr tiešā veidā valsts pārvaldībā var piedalīties nevis visi, bet gan tikai pilntiesīgie pilsoņi, jo tas prasa atbildīgu rīcību. Pilntiesīgie Latvijas pilsoņi veido **Pilsoņu kopumu**, kas — blakus Saeimai — ir kolektīvs valsts likumdošanas orgāns.

Jāatzīmē, ka visai populārais uzskats, ka Latvijas tauta Satversmes 2. panta izpratnē ir tas pats, kas Latvijas pilsoņu loks vai arī Pilsoņu kopums, no valststiesiskā viedokļa ir aplams. Šāds vienkāršojums ir pieļaujams sadzīves sarunās, nevis politiskā vai tiesiskā kontekstā.

97. Taču pilsonība kā juridiska kategorija **neaizstāj** tautību (nacionālo identitāti) kā nacionāli kulturālu un politisku kategoriju. Tautība (nacionālā identitāte) ir leģitīma cilvēka sociālās esības izpausme. Noteiktās situācijās tautība (nacionālā identitāte) vai tās elementi (piemēram, valoda) var kļūt par politiskiem un tiesiskiem faktoriem (valsts valodas, citu valsts nacionāli kulturālo izpausmju, mazākumtautību tiesību aizsardzības u.tml. gadījumos). Savukārt citās situācijās, kur tautības (nacionālās identitātes) faktoram nav objektīvas nozīmes, vispārējais vienlīdzības princips aizliedz to izmantot kā atšķirības pamatojošu kritēriju — ne vien publisko tiesību jomā, bet noteiktās situācijās arī privāto tiesību jomā.

98. Personas tautība (nacionālā identitāte) var būt nozīmīgs faktors, lai **ār-zemnieku** (t.i., ārvalstnieku vai bezvalstnieku) **pirmreizēji uzņemtu** pilsonībā (naturalizētu). Piemēram, valstsnācijas piederīgajiem var tikt noteiktas subjektīvas tiesības iegūt savas nacionālās valsts pilsonību bez (vai ar atvieglotiem) nosacījumiem. Tā ir daudzu Eiropas nacionālo valstu prakse. Pamatojums šai praksei ir, ka valstsnācijas piederīgajiem ir jau dabiska nacionāli kulturāla un

politiska saite ar savu nacionālo valsti, kā arī praktiskais apsvēruma, ka viņu naturalizācija nerada īpašas integrācijas problēmas, salīdzinot ar cittautiešiem, kuriem ir jāapgūst valstsnācijas valoda un kultūra.

99. Patlaban Repatriācijas likumā ir nodrošinātas katra **latvieša tiesības** vienīgi apmesties uz dzīvi savā valstī. Taču tas no Satversmes 2. panta viedokļa nav pietiekami, likums šeit ir šaurāks par Satversmes normu. No Satversmes 2. panta izriet, ka katram latvietim kā Latvijas tautas piederīgajam jābūt **tiesībām** ne vien apmesties uz dzīvi savā valstī, bet arī bez tālākiem priekšnosacījumiem **iegūt savas valsts pilsonību**, lai varētu piedalīties tās demokrātiskajā pārvaldībā. Šīs tiesības nedrīkst ierobežot vai atcelt, likuma noteikumiem jābūt tādiem, lai šīm tiesībām būtu reāls saturs. Tas nozīmē, ka likums šeit jāgroza, lai tas atbilstu Satversmei.

100. Tātad **Latvijas tauta** Satversmes 2. panta izpratnē ir **plašāks** jēdziens nekā Latvijas **pilsonība**. Visi pilsoņi ietilpst Latvijas tautā Satversmes 2. panta izpratnē, bet Latvijas tauta ietver ne tikai pilsoņus, bet **visus** latviešu nācijas piederīgos, arī tos, kuri nav pilsoņi.

101. **Latvijas tautas** koncepcija ir **iekļaujoša** — tā aptver ne vien latviešu nāciju kā Latvijas tautas kodolu, bet arī cittautiešus, kuri ir Latvijas pilsoņi. Lai gan latvieši savu politisko virzību uz Latvijas valsti sāka kā tipiska kultūrnācija, paplašinātā Latvijas tautas kā Latvijas valsts suverēnās varas nesējas koncepcija ir ne vien latviešu kā **kultūrnācijas** valstiskā izpausme, bet savdabīgi ietver arī **politiskās nācijas** ideju.

XI. Latviešu nācija kā iekļaujoša valstsnācija

102. Pie tam Latvijas tautas koncepcija ir iekļaujoša divos līmeņos. Pirmkārt, **Latvijas tautu** veido ne vien latviešu nācija, bet tajā ir iekļauti arī ar pilsonības saikni Latvijai piesaistītie cittautieši. Šis līmenis ir acīmredzams (lai arī dažkārt bez dziļākas analīzes tiek uzskatīts, ka Latvijas tauta ir identiska ar pilsoņu loku).

103. Otrkārt, **latviešu valstsnācija** principā ir atvērta arī cittautiešu un imigrantu nacionāli kulturālai iekļaušanai. Šis otrais atvērtības līmenis līdz šim ir bijis visai maz reflektēts.

104. Tomēr tas izriet no Latvijas tautas koncepcijas. Ja latviešu valstsnācija kā Latvijas tautas kodols nosaka valsts nacionāli kulturālo identitāti, kas izpaužas it sevišķi valsts valodā, dominējošā, valsts atbalstītā kultūrā un sociālajā atmiņā, tad šīs latviešu nacionālās identitātes izpausmes kļūst par visas **valsts** kopējās nacionālās identitātes izpausmēm. Tas visuzskatāmāk redzams Satversmes 4. pantā, kas nosaka, ka tieši latviešu valoda ir vienīgā valsts valoda, nevis, piemēram, angļu (visizplatītākā starptautiskās saziņas valoda), vācu valoda (vēsturiski gadsimtiem ilgi Latvijā sociāli dominējošā valoda), krievu valoda (ko arī pārvalda liela iedzīvotāju daļa) vai ķīniešu valoda (kuru kā dzimto valodu pārvalda pasaulē vislielākais cilvēku skaits).

105. Bet līdz ar to **valsts pienākums** ir **visus iedzīvotājus** neatkarīgi no tautības, dzimtās valodas, reliģijas, etniskām vai citām pazīmēm **iesaistīt** latviešu valodā un kultūrā, lai visi varētu pienācīgi un līdzvērtīgi piedalīties politiskajos, sociālajos, kultūras procesos. Šis pienākums izriet no demokrātiskās vienlīdzības principa.

106. Tas prasa arī sociālā līmenī noteiktu pašapziņu un atvērtību no valstsnācijas puses. **Valstsnācijas iekļaujošā atvērtība** cittautiešiem nenozīmē valstsnācijas identitātes vājināšanu vai zaudēšanu. Jebkuras nacionālas kopienas identitātē nav nemainīga, un to laika gaitā ietekmē gan iekšēji, gan ārēji faktori. Tie pamatā ir sociāli procesi, kas tikai ierobežotā mērā ir valstiski regulējami. Taču valsts politika var veicināt sabiedrībā dažādas nostājas un attieksmes, kas netieši ietekmē nacionālo identitāti. Tādēļ apzinātai valsts nacionālās identitātes politikai ir jābūt samērīgai, ar mērķi vispirms atbalstīt un stiprināt valstsnācijas tradicionālo kultūras (plašā nozīmē) mantojumu, bet blakus tam arī veicināt izpratni par atvērtību pasaulei un svešā iekļaušanu. Uzturēt šādu līdzsvaru ir vēl jo svarīgāk globalizācijas laikmetā.

107. Tas automātiski **nenozīmē** arī cittautiešu **asimilāciju**, jo katram saskaņā ar Satversmes 91. pantu ir **individuālas** tiesības paturēt savu nacionālo identitāti, valodu, kultūru, bet mazākumtautībām saskaņā ar Satversmes 114. pantu ir **kolektīvas** tiesības to kopt un attīstīt. Taču šīs tiesības neatbrīvo visus Latvijas iedzīvotājus no sociālā pienākuma **atzīt un respektēt** valsts nacionāli kulturālo identitāti, apgūt un lietot valsts valodu kā kopējo saziņas valodu.

108. Latvijas tautas koncepcija tāpat satur arī **politiskās nācijas** ideju, bet neparedz "tautību valsti", kur katra tautība veidotu savu nacionāli kultu-

rālu un tam sekojoši arī politisku **paralēlsabiedrību** (“**aizgaldu**”), bez tā, ka visu tautu kā kopēja saistviela vienotu kopēja valoda un kopējs kultūras slānis.

109. Valstij gan nav liegts zināmā mērā atbalstīt arī mazākumtautību valodu un kultūru. Latvija atšķirībā no vairuma citu Eiropas valstu to arī intensīvi dara (pat uztur par valsts līdzekļiem atsevišķas skolas mazākumtautībām), taču valsts to var darīt tikai tiktāl, ciktāl tas neveicina iedzīvotāju **pārmērīgu segregāciju** savā noslēgtajā nacionāli kulturālajā paralēl pasaulē. Pārmērīga segregācija var būt problemātiska no Satversmē garantētā vispārējā vienlīdzības principa viedokļa. Mūsdienīga integrācijas politika Eiropas valstis liek uzsvāru tieši uz kopējās valsts valodas, kopējo kultūras pamatu, kopējo politisko un sociālo pamatvērtību apgūšanu, bet mazākumtautību piederīgo atšķirīgā identitāte ir personiskas izvēles jautājums (un specifiski Latvijā būtu uzskatāma par pienesumu kultūras daudzveidībai), nevis iemesls un attaisnojums sabiedrības iedalīšanai nacionālos “aizgaldos”.

110. Neraugoties uz šo **konceptuāli nepieciešamo atvērtību** kā valsts-nācijai savā valstī, apziņa par to latviešu nācijā ir vēl visai vāja. Latvieši gadsimtiem ilgi savā zemē bija dzīvojuši kā vienīgā vēsturiskā pamattauta un veidojuši lielu skaitlisku vairākumu, taču ir ilgstoši bijuši kā nacionāli, tā sociāli apspiesti un līdz pat 20. gadsimta sākumam nav varējuši izveidot savu eliti ar valstiskām iemaņām un veidot valstiskas tradīcijas. Sava valsts nav iespiedusies latviešu **kolektīvās apziņas** dziļākos slāņos, un elementārā “pārdzīvošanas” nepieciešamība svešas varas apstākļos nav veicinājusi publiskās atbildības un solidaritātes ētikas nostiprināšanos. Latviešu pasaules uztverei drīzāk raksturīga klasiskas mazākumtautības noslēgtā, defensīvā nostāja, nevis valsts-nācijas pašdrošā, iekļaujošā un svešādo asimilējošā nostāja.

111. Tiesa, jau 20. gs. 20. gadu beigās un it sevišķi 30. gados par šo jautājumu sākās zināms diskurss, ka latviešiem ne vien pēc valststiesiskā statusa, bet arī pēc savas pasaules uztveres jāklūst par valsts-nāciju, jāuzņemas subjektīva atbildība par savu valsti, taču šo tikko iesākušos diskursu negatīvi ietekmēja autoritārā valsts iekārta, kas neļāva šai atbildībai izpausties demokrātiskā politiskā procesa ietvaros. Okupācijas periodā atkal dominēja izdzīvošanas stratēģija, bet pēc neatkarības atjaunošanas valstiskā un nacionālā pašapziņa dažādu iemeslu dēļ ir atjaunojusies lēni.

112. Rezultātā latviešu nācijas **nacionālā pašapziņa un valstiskā apziņa** salīdzinājumā ar citām Eiropas nacionālajām valstīm joprojām ir samērā **bāla**. To negatīvi ietekmē gan Latvijas sabiedrības postkoloniālā trauma, gan arī globalizācijas izaicinājums. Latviešu intelektuālā elite nav īsti spējusi adekvāti apzināt latviešu nācijas vietu, lomu, uzdevumus un iespējas savā nacionālajā valstī, Eiropā un pasaulē un līdz ar to izmantot savu nacionālo valsti šo mērķu sasniegšanai.

113. Tomēr pašā pēdējā laikā par šo jautājumu sabiedrībā ir sākusies nopietna diskusija. Jāatzīmē, ka **2012. gada 18. februāra valodas referendums**, kas bija par būtisku valsts nacionālās identitātes jautājumu, šajā ziņā deva nozīmīgu politisku efektu savas valsts un tās latviskās identitātes apzināšanā. Pirmo reizi Latvijas vēsturē sasniegtais Pilsoņu kopuma **konstitucionālais vairākums** valststiesiski var tikt vērtēts kā latviešu nācijas *pouvoir constituant* gribas aktualizēts apstiprinājums — uzturēt un turpināt savu nacionālo valsti. Šī referenduma viennozīmīgais rezultāts iespaidīgi **apliecināja latviešu nācijas politisko valstsgribu** — jāpieņem, vismaz uz vairākām paaudzēm.

114. Tieši globalizācijas laikmetā **valsts un nācijas nacionāli kulturālajai identitātei** ir pieaugoša nozīme **demokrātijas funkcionēšanā**, jo tas ir elements, kas piesaista indivīdus savai valstij — un valsts ir demokrātijas ietvars. Stipra nacionālā identitāte ir arī valstu konkurences faktors, lai piesaistītu indivīdus savai valstij. Nacionālā pašapziņa nav pretrunā arī ar pagaidām vēl tikai sākuma stadijā konstatējamo Eiropas (reģionālo) identitāti.

115. Šos apsvērumus būtu vēlams ņemt vērā, veidojot saprātīgu latviskas Latvijas identitātes politiku un tiesiski interpretējot Satversmi atbilstoši tās jēgai. Ieejot atjaunotās Latvijas valsts trešajā desmitgadē, būtu pienācis laiks atbrīvoties no padomju okupācijas režīma uzspiestajām pasaules uztveres un nacionālās pašapziņas deformācijām un gan politiskā, gan konstitucionāli tiesiskajā kontekstā sākt izprast **Latviju kā mūsdienīgu, demokrātisku, tiesisku un latviski nacionālu Eiropas valsti**.